

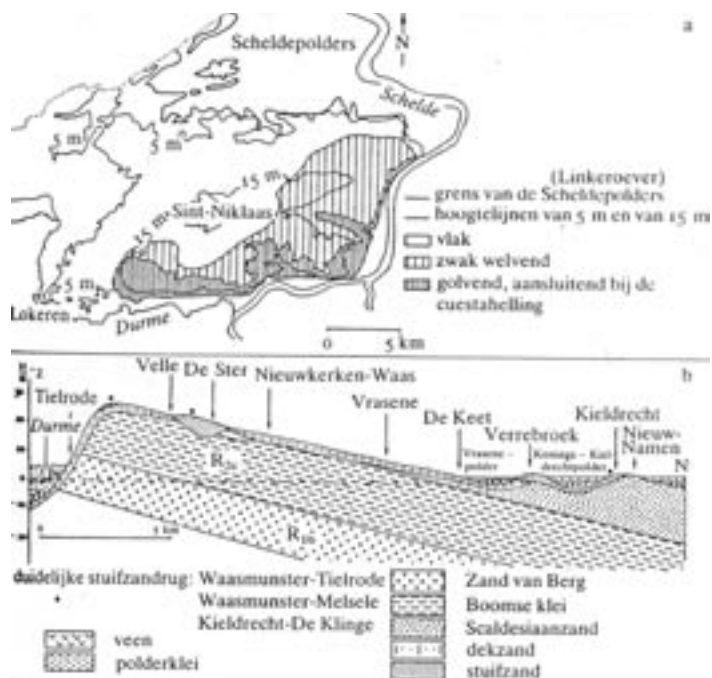

De cuesta van het Land van Waas: a) hoogtekaart; b) geologische doorsnede. [Antrop 1989, p. 167]

Digitaal hoogtemodel (DHM) van de cuesta van het Land van Waas. [GIS-Vlaanderen]

Op 3 mei 1911 fotografeerde Jean Massart in Nieuwkerken-Waas een landelijk tafereel waarbij de samenhang van geografie en plantengroei in het Land van Waas in beeld werd gebracht. Op zijn foto zien we rootputten voor vlasbewerking langs de Meesterstraat, bolle akkers, rijen populieren en een paar huizen in de verte. Toen Georges Charlier op negen mei 1980 een nieuwe opname maakte, was de site bijna onherkenbaar veranderd. De rootputten waren gedempt en de populieren verdwenen. Een dichtbebouwde Vlaamse straat vult de prent. Drieëntwintig jaar later, op zeven juli 2003, maakte Jan Kempenaers een derde opname. Het straatbeeld is sinds de jaren tachtig schijnbaar nauwelijks veranderd. De overblijvende kavels in het woonlint zijn opgevuld en er zijn verkeersdrempels en verkeersborden in de Meesterstraat verschenen. Achter deze drie foto's gaat een verhaal van verstedelijking, landbouwtransformaties, industrialisatie en mobiliteit schuil.

Het Land van Waas

De gemeente Nieuwkerken-Waas ligt op de rug van de cuesta van het Waasland die van oost naar west loopt. Dit reliëftype bevindt zich binnen de driehoek Waasmunster-Melsele-Steen-dorp. [Dua 1986, p. 9] De bodem in de omgeving van het studegebied in Nieuwkerken-Waas wordt getypeerd als een droge zandbodem (Zbm). [OC GIS-Vlaanderen]

Uit de tekst bij de plaat uit 1911 blijkt dat Jean Massart de plantengroei wou beschrijven met het oog op de waterproblematiek in de streek. Het hele gebied staat onder invloed van permanent grondwater op geringe diepte. Tijdens de winter stijgt het grondwaterpeil om in het voorjaar de hoogste stand te bereiken; in de herfst staat het grondwater het laagst. De wateroverlast is altijd één van de belangrijkste hinderpalen geweest voor een vlotte landbouwexploitatie in het Waasland. Het noordelijke polderland ligt slechts twee tot vier meter boven de zeespiegel, terwijl de Schelde zelf een hoogwaterpeil van vijf meter heeft. Natuurlijke afwatering is dus alleen mogelijk bij laagtij van de rivier. Dit probleem wordt nog eens geaccentueerd door het typische cuestareliëf, waardoor een

Cuesta

Een cuesta is opgebouwd uit afwisselend 'harde' en 'zachte' gesteentelagen die monoclinaal hellen. Doordat het 'zachtere' gesteente een sterkere erosie kent dan het 'hardere' (differentiële erosie), ontstaat het typische cuestareliëf. In het Land van Waas wordt de cuesta gevormd door een kleilaag van oligocene ouderdom, de Rupeliaanse klei. [Antrop 1989, p. 166-167] Deze kleilaag, ook wel grauwbroune Boomse klei genoemd, is de cuestadrager. Thuysbaert schrijft: "Op de vruchtbaarheid van de landbouwgrond werkt die kleilaag, die doorgaans zeer ondiep ligt, heel heilzaam, door in de bovenste zandlaag het vocht op te houden." [Thuysbaert 1913, p. 6] De vormgeving van het cuestafront gebeurde vooral door fluvia-tiele erosie van Durme, Schelde en Rupel, rivieren die evenwijdig lopen met het cuestafront. [Antrop 1989, p. 167-168] De kamlijn heeft een gemiddelde hoogte van vijfentwintig meter, een steile zuid- en zuidwesthelling (cuestafront) en traag aflopende noordwest-, west- en oosthellingen (cuestarug). Over een afstand van ongeveer 3625 meter (vogelvlucht) ondergaat het Nieuwkerkse landschap een daling van veertien meter. [Grumiau 1994, p. 12]

belangrijke hoeveelheid van het overvloedige water, afkomstig van hoger gelegen zones, enkel naar de 'Lage Landen' kan afvloeien. Verder ligt er in het zuidelijk deel van het Waasland een Rupeliaanse kleilaag op minder dan vier meter diepte, waardoor regenwater niet kan doorsijpelen en de waterhuishouding wordt bepaald door de klimatologische omstandigheden. [Dua 1986, p. 15-16]

Tot 50 voor Christus was de menselijke aanwezigheid in het Land van Waas beperkt. Er kwamen alleen woongelegenheden voor in het zuiden, op de hoge kammen langs de Schelde en de Durme die het oude vloedgebied afdamden. Doordat dit gebied geen natuurlijke uitlozingsrivieren had, kreeg het de naam 'waze' of slijkgrond. Later ontwikkelde zich in de streek een Gallo-Romeinse bewoning, waarbij Waasmunster-Pontrave al snel tot een belangrijk handelscentrum uitgroeide. Vanaf 260 na Christus werd het Land van Waas door de Franken onder de voet gelopen. Deze migratie van Germaanse volksstammen betekende het einde van het Romeinse Rijk. Veel nederzettingen werden verwoest en niet meer heropgebouwd. Er ontstond een massale volksverhuizing waardoor veel landbouwgronden werden achtergelaten en de natuur opnieuw zijn gang kon gaan. Ongeveer zeventig tot tachtig percent van Binnen-Vlaanderen bestond uit bos. [Antrop 1989, p. 99-100] In de regio van Nieuwkerken-Waas was in die tijd sprake van het uitgestrekte Koningswoud. Het strekte zich uit over het hele grondgebied van de gemeenten Kemzeke, Sint-Gillis, Sint-Pauwels, Nieuwkerken en Sint-Niklaas en over delen van de gemeenten Waasmunster, Belsele, Stekene, De Klinge, Kieldrecht, Vrasene en Haasdonk. Buiten het Waasland liep het noordwaarts tot bij de gemeente Hulst (Nederland). [Van Hove 1997, p. 299]

Tijdens de elfde en twaalfde eeuw nam de bevolking sterk toe en waren nieuwe landontginningen nodig. In eerste instantie werden de meest vruchtbare gebieden in cultuur gebracht. In een latere fase werden ook minder vruchtbare gebieden zoals bossen ontgonnen. Het Land van Waas werd pas echt van belang bij de uitbouw van het graafschap Vlaanderen. "De graven van Vlaanderen maakten van de streek een nieuw wingewest, voor al wie het avontuur wilde wagen om met eigen initiatief en volharding deze 'waze' en woestenij vruchtbaar te maken." [website geschiedenis en dorpen] Het waren vooral kluizenaars, die aan de oorsprong lagen van vermaarde abdijen (Kluize in Sint-Gillis, Salegem in Vrasene, Hulsterlo in Kieldrecht en Boudelo in Klein-Sinaai). In de regio van Nieuwkerken-Waas waren het voornamelijk de monniken van Boudelo, die begonnen om de uitgestrekte moeren en bossen, geschonken door de graaf, voor landbouw en veeteelt geschikt te maken.

Door zijn overwegend zandige bodem bleef het Land van Waas een vrij arm en achtergesteld agrarisch gebied. Hierbij werden de late middeleeuwen (veertiende en vijftiende eeuw) dan ook nog eens gekenmerkt door opeenvolgende misoogsten en

Ontstaan van Nieuwkerken-Waas

In 1236 werden de parochiegrenzen van Sint-Niklaas vastgelegd en in 1238 werd de eerste houten kerk ingewijd. In 1262 liet pastoor Jacob Van Aertrycke de houten constructie vervangen door een stenen gebouw. Rond die tijd woonden er ook voldoende gelovigen in de omgeving van het huidige Nieuwkerken, zodat ook daar een eigen parochie kon worden opgericht. Een copie (1533) van een oude oorkonde vermeldt: " [...] den hooger genoemden jacob van aertrycke van wie men leest dat hy in 1294 smaendachts voor sint jansdach midtsomere de kerk van Nieuwkerken stichtte." Het ontstaan van Nieuwkerken-Waas valt dus terug te brengen tot 21 juni 1294. [Grumiau 1994, p. 22] Het dorp werd volledig onafhankelijk van andere Wase gemeenten, ook van Sint-Niklaas.

gewelddadige oorlogen. Daardoor moesten de boeren op zoek naar alternatieve teelten en productiemethodes. Het gevolg was dat de Wase boer al snel geroemd werd als vernieuwer van de Europese landbouweconomie, vooral door de teelt van rapen die de overwintering van het vee en de bemesting van de schrale gronden mogelijk maakten. Het traditionele drieslagstelsel, waarbij een veld beurtelings een winter- en een zomergraan droeg en het derde jaar braak bleef liggen, werd vervangen door een systeem zonder braakjaar, waarbij jaarlijks een hoofdv Frucht en een nateelt werd gewonnen. De bevolking nam langzaam toe en het landbouwareaal werd uitgebreid door de inpoldering van de lager gelegen gronden aan de linker Scheldeoever. Tot in de achttiende eeuw bleef het Land van Waas een landbouwstreek bij uitstek. Pas na de onafhankelijkheidsverklaring van België in 1830 was er sprake van een terugval. De Hollandse afzetmarkt viel weg, werklieden werden uitgebuit, elke vorm van sociale voorziening ontbrak, er was toenemende buitenlandse concurrentie en opeenvolgende mislukte oogsten deden de werkloosheid en het aantal hongerslijders met de dag stijgen. [Grumiau 1994, p. 50] De evolutie van een ambachtelijke naar een gemechaniseerde nijverheid gebeurde vrij vroeg, maar niet op grote schaal. In 1825 waren er twintig textielfabrieken in Sint-Niklaas, maar het grootste deel van de textielproductie werd toch nog altijd geleverd door de huisnijverheid. Pas omstreeks 1865 begon de fabrieksexpansie, waardoor de huisnijverheid langzaam aan belang verloor. Landbouwers en landarbeiders trokken naar de stad en de nijverheidscentra om daar hun geluk te beproeven. [Thuybaert 1913, p. 256-258] Lokale overheden werkten deze rurale uittocht onbewust in de hand doordat ze de streek beter trachtten te ontsluiten. Ze financierden mee de aanleg van de steenweg van Sint-Niklaas naar Kieldrecht. In 1844 werd bovendien het treinspoor van Sint-Niklaas naar Antwerpen aangelegd en in 1847 verlengd richting Gent. [Grumiau 1994, p. 52] In 1853 zorgden dagelijks vijf treinen voor een verbinding tussen Gent, Sint-Niklaas en Antwerpen. Deze treinverbinding zorgde voor tijdelijke uitwijkingen waarbij de arbeider geregeld terugkeerde naar zijn gezin. In het Waasland waren de Antwerpse haven en de Waalse nijverheidscentra de voornaamste bestemmingen. Vanaf 1865 ontstond een periode van stedelijke decentralisatie. Via de uitbouw van een spoor- en buurtspoorwegennet werd de afstand stad-platteland gemakkelijk overbrugbaar. Er kwam een enorme pendelbeweging tot stand, versterkt door het inlassen van zeer goedkope spoorabonnementen voor arbeiders omstreeks 1874. Zo konden ze op het platteland blijven wonen en dagelijks in de stad gaan werken. Vooral Antwerpen en Brussel waren populaire uitwijkplaatsen in de regio Sint-Niklaas. In 1906 bijvoorbeeld trokken dagelijks 1150 mensen van Nieuwkerken naar Antwerpen. [Thuybaert 1913, p. 265-266] Ook Sint-Niklaas profiteerde van deze pendelbeweging en groeide vanaf 1869 uit tot een belangrijk nijverheidscentrum, voornamelijk voor textiel. Ten slotte nam ook de uitwijking van seizoenarbeiders een aanvang, ondermeer naar Duitsland (Essen-Westfalen), Frankrijk (Parijs, Beauce, Brie, ...) en Nederland.

Massart en de typische kenmerken van het Wase landschap

Op Massarts foto zijn een aantal elementen te zien die tonen hoe de mens gedurende eeuwen heeft geprobeerd de ontwateringproblemen het hoofd te bieden. Massart had in zijn beschrijving van 1911 oog voor de typische kenmerken van het Land van Waas: de akkers en de grachten met populieren en struikgewassen. En hoewel de vlasteelt aan het eind van de negentiende eeuw over zijn hoogtepunt heen was, liet Massart vooraan in beeld rootputten langs de Meesterstraat zien. Deze waterputten dienden om gedroogd vlas te weken, zodat de vezels tijdens de daarop volgende bewerkingen makkelijker zouden loskomen. In de Meesterstraat vond men, net zoals langs vele straten en wegels van het Land van Waas, lange, brede en diepe rootputten. De putten waren ongeveer drie op drie meter en werden tot één meter diep uitgegraven. Ze werden door kleine dijkes van elkaar gescheiden om water aan- en af te voeren. Gewoonlijk lagen er drie, vier putten naast elkaar, onderling verbonden door kleine sluizen. [Thuisbaert 1913, p. 293] Op de foto van Massart zien we een zevental putten achter elkaar, wat vrij uitzonderlijk was voor die tijd. De vasnijverheid die eens de rijkdom van de streek uitmaakte, had toen al een hele geschiedenis achter de rug.

De akkers op de foto zijn blokvormige percelen met een duidelijke glooiing; ze worden bolle akkers genoemd. [Snacken 1971, p. 397-407; Grumiau 1994, p. 302-303] Uit kadastrale Popp-kaarten (1854) van Nieuwkerken-Waas en omgeving kan worden afgeleid dat de percelen kleiner waren dan één hectare en afmetingen hadden van ongeveer vijftig op vijfenzeventig of vijfenzeventig op honderd vijftewintig meter. [Dussart 1961, p. 60] De oorsprong hiervan moeten we zoeken in het verleden. In de dertiende eeuw zou het gebied grotendeels door de abdij van Boudelo in cultuur zijn gebracht. [Van Hove 1997, p. 299] Door een systematische aanpak ontstond een lineair bewoningspatroon. Loodrecht op de weg en aansluitend op de bewoning werd een regelmatige en langgerekte strookvormige opdeling gemaakt, zoals we die vandaag nog in het meetjesland zien. [Antrop 1989, p. 106] In de vijftiende, zestiende eeuw werd in het Waasland een dicht grachtenstelsel aangelegd om op die manier de ontwateringproblemen op te lossen. Hierbij werden dwars op de percelen grachten gegraven onder meer voor de aanleg van de bolle akkers. waardoor de lange stroken opgedeeld werden in kleine blokvormige percelen, die het Land van Waas gedurende eeuwen getypeerd hebben.

Het ontstaan van de glooiende vorm van de akkers werd gedurende jaren toegeschreven aan een speciale spitmethode van de Wase landbouwers. Maar recent archeologisch onderzoek bracht aan het licht dat deze methode slechts een gedeeltelijke verklaring biedt. De oorsprong van de bolle akkers zou eerder te vinden zijn bij het aanbrengen van een kleine helling in het terrein en het graven van grachten en terrassen. De bolle vorm verbeterde de afwatering en de kwaliteit van de landbouwgrond. [Lindemans 1952, p. 151; Van Hove 1997, p. 285]. Zo meldt Snacken dat het verspreidingsgebied van

Vlasteelt

Vlas (*Linum usitatissimum*) is een éénjarige kruidachtige plant die tot een meter hoog kan worden. De bloemen zijn blauw of wit. Vlas werd hoofdzakelijk geteeld voor de productie van linnen. Daarnaast werden de zaadbolletjes in Sint-Niklaas verkocht en verwerkt in oliepletmolens om lijnolie voor de bereiding van verf te produceren. Uit het afval won men linzenmeel voor de veest. [Grumiau 1994, p. 316-317] Vlas kent een korte levenscyclus. Het gewas wordt eind maart gezaaid en bloeit rond eind mei. In augustus wordt het vlas met de hand geoogst. Hierbij wordt de plant met de wortel uitgetrokken om het gewas maximaal te benutten. Nadien wordt het vlas in kapelletjes opgesteld om te drogen. De gedroogde bundels worden over een kam (de winnewan) gehaald om bladeren en zaaddozen te verwijderen (repelen) en daarna volgt het roten. Het vlas wordt aan vocht blootgesteld om de pectine die de vezels bijeenhoudt, af te breken. In een volgende fase moet het vlasstro verwijderd worden van de sterke vezels, die later worden versponnen. Het vlas wordt gebroken (boken) en eventueel gezwingeld, waarbij de hout- en bastdeeltjes worden verwijderd door kloppen en slaan. Nadien wordt het vlas gekamd (hekelen) om het te zuiveren en de lange vezels recht te trekken. Zo wordt het vlas zacht en glanzend. Uiteindelijk wordt het vlas naar de spinnerijen gebracht, waar de lange vezels tot een draad worden gesponnen. Deze draden worden geweven, gebleekt en geverfd om tot het gekende linnen te komen.

Vlasnijverheid

Aanvankelijk was de vlasnijverheid een huiselijke bedrijvigheid die linnen, olie, lijnmeel en lijnkoeken voortbracht ten behoeve van het gezin. Door de opkomst van de steden vanaf de tiende eeuw ontwikkelde de vlasindustrie zich tot een landelijke nijverheid die linnen produceerde en weefde voor de stedelijke behoeften. Vanaf de dertiende eeuw ontstond aldus een bloeiende linnenweverij in tal van steden, eerst in de Henegouwse en de Kamerijkse steden (Cambrai), later ook in Vlaanderen. Vanaf de veertiende tot in de negentiende eeuw waren de vlasteelt en de vlasbewerking de belangrijkste nijverheden in Vlaanderen. Als gevolg van de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) verloor de Franse linnenweverij haar voorrang op de Europese markt en was er in Vlaanderen sprake van een echte grootindustrie en bijhorende export. Onder het bewind van Napoleon (1799-1814) kenden de Vlaamse vlasboeren en wevers gouden tijden. Dankzij de blokkade van het Europese vasteland en de inlijving bij Frankrijk, werd het Vlaamse linnen duur verkocht. [Thuisbaert 1913, p. 291-299]. Later ontstond concurrentie tussen de Engelse en de Vlaamse wevers. Omdat de Engelsen een hogere prijs boden voor het Vlaamse vlas, raakte Vlaanderen voor de verkoop volledig op Engeland aangewezen. De Vlaamse vastelers deden bijgevolg gouden zaken, maar de wevers kwamen zonder werk te zitten omdat de concurrentie te groot was. Op het Vlaamse plateland veroorzaakte de werkloosheid een schrijnende armoede. Vlaamse wevers zochten een alternatief in goedkope buitenlandse vlas dat omstreeks 1840 op onze markten verscheen. Er werd vooral vlas uit Rusland en uit Amerika ingevoerd. Uiteindelijk zou het Vlaamse vlas verdreven worden van de buitenlandse en later zelfs van de Vlaamse markt. Door de Krimoorlog (1853-1856) was er nog even sprake van een heropleving, maar de toenemende mechanisering als

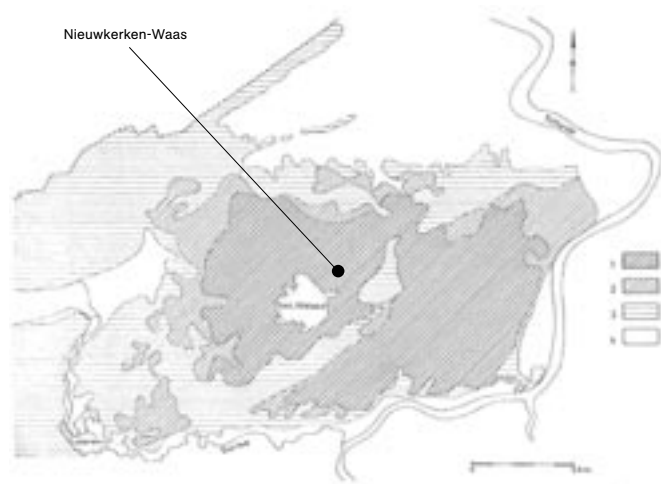
De Hollebeek die in de zomer gebruikt werd om vlas te roten in stromend water. [Massart 30]

De vallei van de Krekelseek tussen Kortemark en Handzame met een rootput en vlaskapeltjes. [Massart 17]

De percelen rondom de Meesterstraat op de Popp-kaart van 1854.

gevolg van de industriële revolutie deed de Vlaamse vlasnijverheid de das om. De fabricatie van linnen had nu eenmaal afgedaan als handwerk en omstreeks 1850 raakte de Vlaamse vlasverwerkingsnijverheid op het platteland voorgoed in verval.

Rootputten

Vroeger werd het vlas geroot in het stromend water van de rivieren. Door de opkomst van de steden ontstond echter een langdurig conflict tussen de vlasboeren en de stedelingen. De stedelingen verzetten zich tegen het vervuilen van het rivierwater dat ook gebruikt werd voor het huishouden en het brouwen van bier. Rootwater had bovendien een kwalijke geur en het doodde de vissen. Uiteindelijk werden de steden in het gelijk gesteld en werd roten in rivieren verboden. In rootputten met stilstaand water kon alleen groen (vers) vlas worden geroot. Het vlas werd in bundels rechtop geplaatst in de put en bleef gedurende zes tot tien dagen in dit waterbad. Om ecologische redenen wordt het roten in rootputten of rivieren vandaag de dag niet meer toegepast. Men laat het vlas roten door het na de oogst gedurende enkele weken op de akkers bloot te stellen aan alle weersomstandigheden.

De gekapte struiken aan de rechterzijde van de putten, vooraan op de foto van Massart, zijn 'zwarte els' (*Alnus glutinosa*). Dat is waarschijnlijk niet toevallig. Van elzenbladeren werd namelijk verondersteld dat ze het vlas een mooie blauwe glans gaven. [Vanhecke 1981, p. 68]

Bolle akkers

In een eerste fase werd het oppervlak van het perceel schuin afgegraven naar de vier zijanten toe over een afstand van acht tot tien meter (gemeten vanaf de grachtrand). De losgewerkte grond werd daarna in het centrum van de akker opengespreid. Op deze manier werd de basis voor de bolle akker uitgezet. [Van Hove 1997, p. 301]

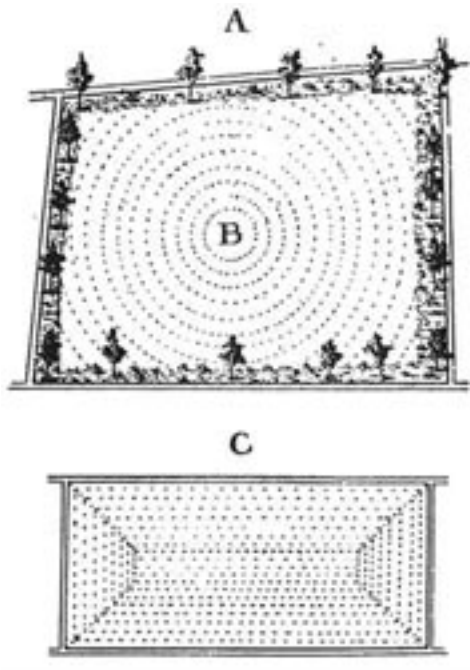
In een tweede fase werd een strookvormige gracht van zestig tot tachtig centimeter diepte gegraven over een breedte van drie tot vier meter. Daarin kwam de eigenlijke diepere scheidingsgracht, waardoor aan weerszijden van die gracht terrassen ontstonden. De opgegraven kalk- en leemhoudende grondlagen werden dan met het 'molsberd' afgeschraapt en naar het midden van de akker gebracht. [Grumiau 1994, p. 302-303]

In een derde fase paste de Wase boer een speciale manier van spitten toe: hij begon niet aan een van de hoeken, maar wel in het opgehoopte midden van de akker. Hij spitte in een spiraal rondom het middelpunt, er steeds voor zorgend het spit zodanig te schikken dat de grond geleidelijk afdaalde naar de gracht. Dit spitten gebeurde in het Waasland om de vijf tot zeven jaar en beoogde een maximaal rendement van de bodem. [Lindemans 1952, p. 151]

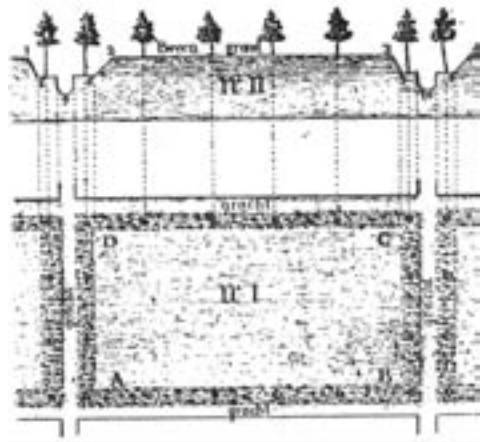
Kaart van de verdeling van de bolle akkers over het Land van Waas. [Snacken 1901, p. 232]

De molsberd. [Lindemans 1952, p. 194]

De bolle akkers van het Waasland: A. gewoon type; de graver begint te graven in B; C. langwerpige akker; de graver begint te graven langs de middellijn. [Lindemans 1952, p. 151]

Omheining van de akker in het Land van Waas volgens Van Aelbroeck. [Lindemans 1952, p. 365]

Detailopname van de sloten. [Massart 29]

- Janssens, B. & Janssens, Josephus, herfster, St. Nicolas.
- Rouman, Pierre-François, agent d'affaires, Berreles.
- Vander Borch-Van der, Franciscus, koopman, St. Nicolas.
- Bourguinon, Colette, beguine, Gent.
- Teyart, Léon-Lodewijk, syndicus, Sint-Gillis.
- O'Kondt, Theresia-Josepha, eigenaars, St. Nicolas.
- De Coninck, Franciscus-Lodewijk, landbouwer, Neukerk.
- Sonckens, Joannes, syndicus, Locarens.
- De Jonghe, Scraphina, beguine, Gent.
- Van Meere, Joanne, weduwe Vander Linden, Joeghens-Lauritius, landbouwer, Neukerk.

Eigendomsverdeling van de percelen die in de Meesterstraat zijn gelegen. Op basis van de Popp-kaarten (1854) werden in de registers de verschillende eigenaars nagegaan, waarna op de kaart aangeduid werd welke andere percelen deze eigenaars nog in bezit hadden.

de bolle akkers, dat ingesloten ligt tussen de Durme en de Schelde, verband hield met de diepte waarop het Rupeliaans kleisubstraat zich bevond. Daar waar de Rupeliaanse klei tussen twee en vier meter onder het maaiveld werd aangetroffen, was er onvoldoende afwatering mogelijk en werd het systeem van de bolle akkers onmisbaar. [Snacken 1961, p. 233; Snacken 1971, p. 398-407]

Om de afwatering extra te bevorderen waren de akkers in het Land van Waas gewoonlijk langs drie of vier zijden afgesloten door grachten, aan de zijkant beplant met struikgewas, tronken en bomen. De scheidingsgracht bevond zich binnen een tweede, bredere gracht waarin eeuwenlang zowel elzenkanten als opgaande bomen zoals schietwilg (*Salix alba*), zwarte populier (*Populus nigra*) en zomereik (*Quercus robur*) werden geplant. Vanaf de achttiende eeuw verdrong de canadapopulier de oorspronkelijke inlandse soorten en verwierf een monopoliepositie.

Deze populieren stonden lager dan de akkers en drongen met hun wortels diep onder de bouwlaag zodat zij de grond minder uitputten. [Lindemans 1952, p. 364-366] Deze lineaire aanplantingen hadden twee voordelen: enerzijds werd op deze manier het privédomein afgebakend en anderzijds was er de productie van hout, dat tengevolge van de grootschalige ontginningen tussen de elfde en veertiende eeuw schaarser was geworden. [Dua 1986, p. 428]

Vanaf het begin van de twintigste eeuw werden de houtkanten steeds zeldzamer. Enkel in het zuidwestelijk en zuidelijk deel van het Waasland bleven ze langer bewaard, maar vaak werd de beplanting beperkt tot de perceelshoeken.

Thuisbaert meldt in 1913 dat de akkers van de boeren in het Land van Waas nooit gegroepeerd lagen. [Thuisbaert, 1913, p. 204-205] De landbouwers hadden al gauw een twintigtal minuten nodig om van de ene akker naar de andere te gaan en dat maakte het moeilijk alle percelen gelijkwaardig te bewerken. Het was dan ook een algemene trend dat, als gevolg van de moeilijke bereikbaarheid, de meest afgelegen percelen het minst werden bewerkt.

De hoeven op de foto van Massart staan in los verband naast de weg. Links van de weg zien we een ijzeren hek en een deel van een omwallingsweg van het historische Wallenhof. [Vanhecke 1981, p. 68-69] Het Wallenhof was een herenhoeve in de toenmalige Anthony Bryswijk.

Na de Tweede Wereldoorlog, de verlinting

Vanaf 1850 ging de vlasteelt in het Waasland achteruit en na de Eerste Wereldoorlog werd er nauwelijks nog vlas geteeld. Volgens Frans Rombaut, een vorige bewoner van het Wallenhof, verloren de rootputten in de Meesterstraat hun functie en had zijn vader rond 1940 meegeholpen aan het dempen van de putten. Dit was het begin van het stelselmatig verdwijnen van de verschillende landschapselementen die het Land van Waas eens zo sterk typeerden. De bolle akkers en de typische

Canadapopulier

De canadapopulier is de verzamelnaam van talrijke 'bastarden', verkregen door kruising van de inlandse zwarte populier (*Populus nigra*) en een Amerikaanse populier (*Populus deltoides*). In 1950 gaf de Internationale Populierencommissie de boom de naam *Populus x euramericana*. [Lust, 2003, p. 37, 47-48]. De populieren op Massarts foto behoren hoogstwaarschijnlijk tot een specifieke tak van de canadapopulier: de 'Blauwe van Eksaarde' (*Populus x euramericana* (Dode) Guinier cv 'serotina Bleu d'Eksaarde'), een cultivar afkomstig uit het Waasland. In 1911 duidde Jean Massart de bomen op de perceelsranden van de bolle akkers verkeerd aan als *Populus monilifera*, een rechtstreekse ondersoort van de Amerikaanse populier. Massarts vergissing is begrijpelijk aangezien de botanische systematiek van de populier toen helemaal nog niet op punt stond. Hij nam de naam over van de Nederlandse Heidemaatschappij die deze term invoerde in 1891. Pas in 1957 werd achterhaald dat het om een canadapopulier bleek te gaan en werd de boom op de foto benoemd als *Populus x euramericana* 'Heidemij'. Ook dit is hoogstwaarschijnlijk een vergissing. 'Heidemij' heeft een rechte stam met een piramidale, dichte kroon en staat reeds in blad in april. De foto van Massart is gedateerd op 3 mei en de bomen dragen nog geen bladeren. Ze hebben overigens ook geen al te rechte stammen, al kan dat het gevolg zijn van menselijke tussenkomst. Vandaag wordt aangenomen dat het om de cultivar de 'Blauwe van Eksaarde' gaat. [Van Slycken, gesprek van 7 november 2003]

Wallenhof

De hofstede ontleent haar naam aan de brede, rechthoekige omwalling die haar helemaal omsloot. In één van de kruiskozijnen is een zandstenen jaarsteentje 1710 verwerkt. Het is niet duidelijk of deze datum naar de bouw van de woonst dan wel naar een verbouwing verwijst. Voortgaand op de kaart van Egmond (1626) wordt verondersteld dat het erf zeker tot aan het begin van de zeventiende eeuw en misschien nog verder terug te brengen is. Rond 1905 zou de stal aan de straatzijde zijn afgebrand, waarna deze in 1911 werd vervangen door een meer oostwaarts geplaatste schuur. Omstreeks 1950 werden de wallen van het Wallenhof dichtgegooid met Nieuwkerks huisvuil en al snel raakte de oude hoeve in verval. [Foubert 1997, p. 11] Senator en raadslid Maurits Coppieters bracht de toestand op 26 september 1973 in de gemeenteraad ter sprake. Hij pleitte ervoor het gebouw te kopen, de woning te restaureren en er nadien een streekmuseum in onder te brengen. Tegelijkertijd diende hij een beschermingsdossier in bij de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Pas op 16 september 1981 werd het Wallenhof, samen met het bijhorend perceel met het tracé van de thans gedempte omwalling, officieel beschermd als monument en dorpsgezicht. Ondertussen ging de aftakeling van de oude woning in versneld tempo door. In 1989 werd het Wallenhof verkocht aan het echtpaar Van Lijsebetten-Reunes. Zij waren vastberaden om het van de ondergang te redden en te restaureren. Een inspectie bracht echter aan het licht dat het gebouw geen fundering had. Verschillende muren waren verzakt en vertoonden brede scheuren en barsten. Binnenmuren dreigden om te vallen omdat ze vroeger zonder verbinding met de buitenmuren waren opgetrokken. Uiteindelijk werd het hele complex ontmanteld en werden originele

omheiningen ondergingen hetzelfde lot. In de loop der jaren legde men in de landbouw meer en meer de nadruk op intensivering en mechanisering. De overgebleven akkers werden gebruikt als weiland of akkerland, terwijl ze langzaamaan achter de nieuwe bebouwing langs de Meesterstraat kwamen te liggen. Ook andere landschapselementen moesten wijken voor de bebouwing en de toenemende mobiliteit. In 1951 maakten de canadapopulieren en de grachten plaats voor de verbreding en de verharding van de Meesterstraat.

De belangrijkste bouw golf kwam er net na de Tweede Wereldoorlog. Op 31 maart 1950 besloot het gemeentebestuur van Nieuwkerken-Waas een bouwpremie te verlenen aan alle inwoners die voldeden aan de wet De Taeye. Deze wet voorzag een premie voor de bouw of de aankoop van nieuwe woningen en gaf een staatswaarborg voor hypothecaire leningen. [Kesteloot 1990, p. 27] In Nieuwkerken-Waas bedroeg deze premie vijfduizend Belgische frank. In 1951 kwamen er zo op één jaar tijd zeventien nieuwe sociale woningen bij in de Meesterstraat. Tussen 1951 en 1980 kwamen er op de foto nog twaalf woningen bij en raakten de resterende gaten in het lint stelselmatig opgevuld. In de gewestplannen van 1972 werd de Meesterstraat officieel aangeduid als woonzone, waardoor deze vanaf dan 'hoofdzakelijk bestemd was voor het wonen'. [Bouckaert et al. 2004, p. 54] Ten zuiden van de Meesterstraat werd in 1973 zes hectare grond door de gemeente aangekocht en afgebakend als 'woonuitbreidingszone'. Dit gebied werd in 1977 aangesneden en staat vandaag de dag bekend als de Wallenhofwijk. Op het beeld van Jan Kempenaers is de straat volgebouwd.

Koning auto en de moderne straat

Toen Georges Charlier in 1980 de Meesterstraat opzocht was het landelijk tafereel van Massart veranderd in een alledaagse Vlaamse dorpsstraat zoals we die vandaag kennen. De auto heeft daarbij een enorme invloed gehad op het straatbeeld. In Nieuwkerken-Waas verscheen de eerste auto in 1919-1920, een Ford, in het bezit van A. Ryckaert. Maar vanaf de jaren 1960-1970 werd de auto het voornaamste vervoermiddel. Wegen werden aangelegd en geasfalteerd, er was nood aan benzinestations en parkeerplaatsen, er verscheen een rijk arsenaal aan verkeersborden, enzovoort. De toenemende mobiliteit zorgde er voor dat belangrijke centra sneller te bereiken waren, waardoor mensen zich verder van de stad konden vestigen. Wonen op groene perifere locaties zoals de Meesterstraat werd erg aantrekkelijk.

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw beschikken veel gezinnen over meer dan één wagen. Vandaag is de auto niet meer uit het straatbeeld weg te denken. Er moet steeds meer ruimte worden voorzien voor parkeergelegenheid en er komen steeds meer regels en richtlijnen om verkeersveiligheid te garanderen. De concrete gevolgen daarvan zien we op Jan Kempenaers' foto uit 2004. Verkeersborden geven aan waar men al dan niet mag parkeren en een verkeersdrempel dwingt de autobestuurder trager te rijden.

elementen gerecupereerd. In januari 1992 startte de wederopbouw. Buiten- en binnenmuren werden ondergraven en van een betonnen fundering voorzien. Enkele maanden later herrees het Wallenhof zoals het er rond 1710 moet hebben uitgezien. [Grumiau 1994, p. 293-300]

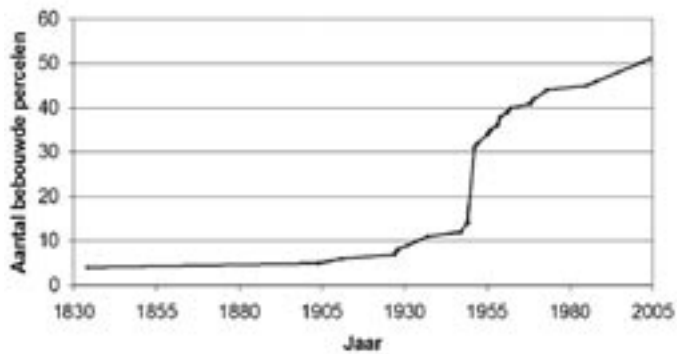

Boven en midden: Het Wallenhof met een beeld hoe het er gedurende jaren heeft uitgezien.

Onder: De vorige eigenaar, Frans Rombaut; en Guido Van Lijsebetten, na het afsluiten van de verkoop (1.12.1989).

Rechter pagina: Beelden van renovatie van het Wallenhof. [Heemkundige kring Nieuwkerken-Waas]

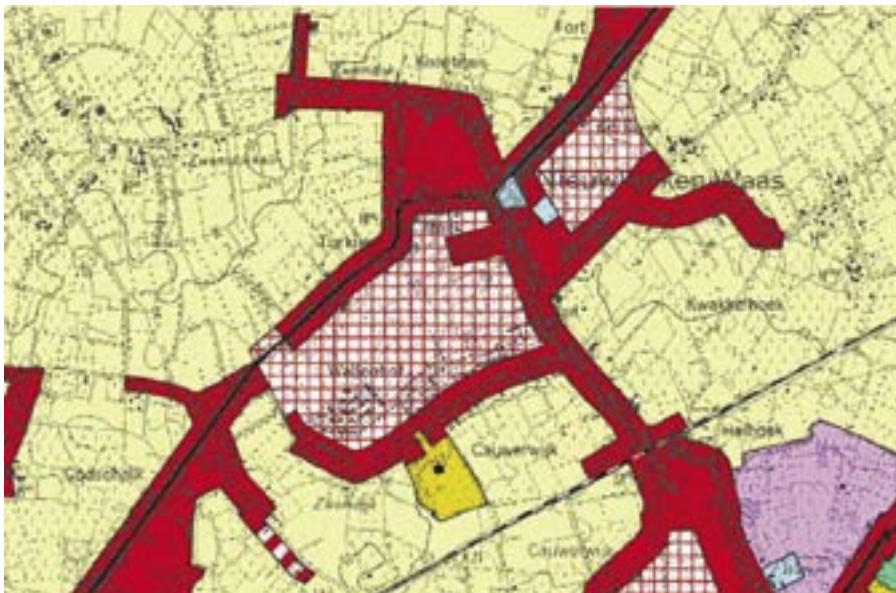

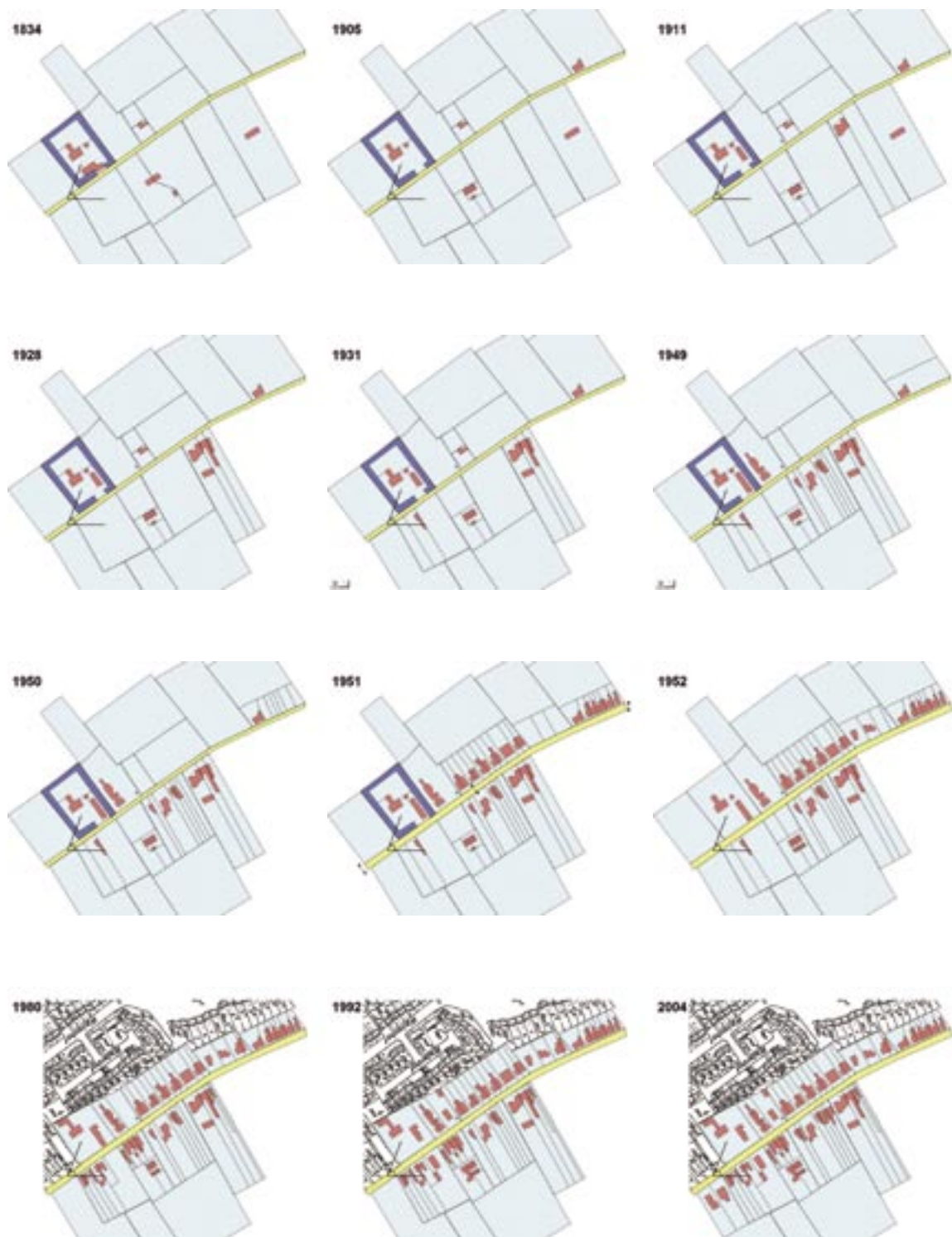

Links: De evolutie van de bebouwing in de Meesterstraat op basis van de zichtbare percelen op de foto van Kempnaers

Onder: De gewestplannen van 1972 waarop de Meesterstraat als 'woongebied' wordt aangeduid. [GIS-Vlaanderen]

Rechter pagina: Verlating van de percelen uit de Meesterstraat die zichtbaar zijn op de foto van Charlier en Kempnaers

Op 20 april 2001 werd het decreet 'basismobiliteit' goedgekeurd door het Vlaams Parlement, wat inhoudt dat iedere Vlaming recht heeft op een minimum dienstverlening voor openbaar vervoer. Concreet betekent dit dat er tegen eind 2006 een bushalte moet zijn binnen een straal van 750 meter vanaf elk huis in een plattelandsgemeente. In kleinstedelijke gebieden moet er binnen een straal van 650 meter een bushalte staan en bij grootstedelijke gebieden binnen een straal van 500 meter. Om lege bussen te vermijden werd het systeem van belbussen ingelast. De bushalte in de Meesterstraat – rechts te zien op de foto van Kempenaers – is een belangrijke stopplaats voor bewoners en bezoekers van het nabijgelegen voetbalveld FC Nieuwkerken (sportcentrum Meesterstraat).

De 'snelheidswedstrijd voor automobielen' aan de Ster. [Grumiau 1994, p. 58]

De eerste vorm van straatverlichting deed zijn intrede in Nieuwkerken in 1900 toen bij wijze van proef een petroleumlantaarn op het kerkplein werd geplaatst. Op 25 augustus 1911 werden gaslantaarns aangevoerd. De gemeenteraad liet tweeënvijftig gaslantaarns installeren op het kerkplein en in de hoofdstraten. Er werd een gasaansteker aangesteld die, elke avond als de schemering viel, op pad moest met een lange staak. Op deze staak brandde een waakvlam die het gloeikousje van de gaslantaarn liet ontbranden. 's Morgens werden de lantaarns gedoofd.

Op 4 oktober 1922 onderhandelde het gemeentebestuur echter al over de aansluiting op het elektriciteitsnet. De gemeente stond daarbij in voor de helft van de aanlegkosten. Na de aankomst van de eerste telefoon startte de *Société d'Electricité du Nord de la Belgique* op 30 november 1923 met het aanleggen van de hoogspanningslijnen en het plaatsen van de cabines (voor de omschakeling naar laagspanning). Na 1950 werd de verlichting in de dorpskom stelselmatig vernieuwd conform de moderne ontwikkelingen. [Grumiau 1994, p. 113-114] Op de foto van Charlier was de straatverlichting bevestigd tegen de muren van de huizen. Op de foto van Kempenaers zien we lantaarnpalen, geplaatst met een tussenafstand van ongeveer tien meter.

De openbare straatverlichting in de Meesterstraat. [detail Kempenaers 29]

In de jaren 1950 en 1960 ontstond op de daken een woud van televisieantennes, zoals ook te zien op de foto van Charlier. De eerste programma's gingen op 31 oktober 1953 in de ether. Men schat dat er toen slechts een driehonderdtal toestellen verspreid waren over Vlaanderen. Bovendien was er een geografische beperking: wie verder dan vijfenzeventig kilometer van een zendmast woonde had geen duidelijke ontvangst. De eerste uitzendingen van het Nationaal Belgische Instituut voor de Radio-Omroep (NIR) uit Brussel reikten niet verder dan twintig tot dertig kilometer. Heuvels beperkten de ontvangst, zodat maar een beperkt aantal toestellen een glimp konden opvangen van de prille Vlaamse televisie. Een jaar later werd er een tweede zendmast geplaatst. Het duurde nog eens vijf jaar voor het hele Belgische grondgebied ontvangst had. Vanaf 22 oktober 1984 kon elke Nieuwkerkenaar zich op het kabel-telvisienet aansluiten. In de Poel- en Blindestraat werd een

televisiemast opgericht, waardoor schotelantennes nergens meer te bespeuren zijn op de foto van Kempnaers. [Grumiau 1994, p. 337]

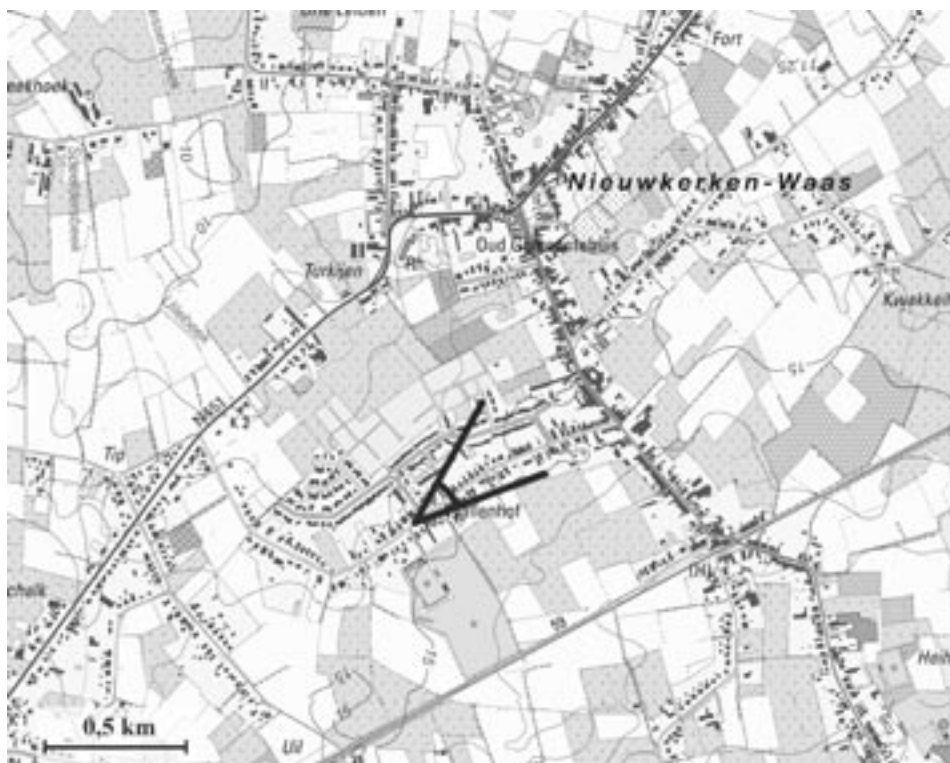
Op 27 juli 1947 begon de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening met het aanleggen van het waterleidingsnet. Voordien had iedereen een regen- en een pompput en er was de 'parochiepomp' op het kerkplein. Het aansluiten op de waterleiding zorgde niet alleen voor een transformatie van het straatbeeld (rioleringen), maar ook voor een metamorfose van vele Vlaamse huiskamers. Zo werden tijdens de volgende jaren steeds meer wasmachines, linnendrogers, badkamers, koelkasten en centrale verwarmingssystemen geïnstalleerd.

Op de foto van Kempnaers vallen in de verte enkele reclamepanelen op. Die worden wel vaker aangetroffen langs steenwegen, maar vandaag zien we ze ook in gewone woonstraten. Meestal zijn het borden van kleine zelfstandigen die hun waar aanprijzen voor de voorbijgangers. De twee reclameborden in de Meesterstraat zijn afkomstig van bouwondernemingen.

Hoewel ze op de beelden van Charlier en Kempnaers niet meer te zien zijn, hebben enkele elementen op de foto van Massart de tijd overleefd. Het gaat om oude hoeven, verborgen achter het bebouwingslint van de Meesterstraat en de kapel van Sint-Antonius. De hoeve achteraan rechts op de foto van Massart bestaat nog steeds, althans gedeeltelijk. Het erf had nog lang een landbouwfunctie en werd later verhuurd als woon-

Eerste telefoon

In 1898 verwierf de Belgische Staat het recht op de aanleg van telefoonlijnen. Op 4 juli 1894 werd in het station van Nieuwkerken-Waas een niet-publieke telegraaf geïnstalleerd. Op 21 februari 1923 werd in het gemeentehuis een eerste openbare telefoon geplaatst. Veldwachter Verventen en zijn vrouw werden verantwoordelijk gesteld voor de controle op de werking van het toestel. Mevrouw Verventen ontving een fooi van vijftientig centiem wanneer ze iemand moest oproepen. Woonde die voorbij het klooster, de Peper-, de Kolk- of de Meesterstraat, dan betaalde men een halve frank. [Grumiau 1994, p. 337] In 1926 werd deze dienst opgedoekt. Het straatbeeld op de foto van Charlier (1980) wordt sterk gekenmerkt door telefoonkabels (en elektriciteitsdraden) die over de straten hangen.

Het witte huisje is een restant van de oude hoeve op de foto van Jean Massart (5 april 2005). [IVB]

a.

b.

c.

d.

e.

Sint-Antoniuskapel: a. oude kapel (5 april 2005); b. bouw van de nieuwe kapel op honderd meter van de oude kapel (5 april 2005); c. nieuwe kapel (24 september 2005); d. toestand voor vroeger (27 juni 2004); e. toestand nu (24 september 2005). [IVB]

huis. Vandaag wordt dit relict uit de tijd van Massart gebruikt als garage van een bewoner van de Meesterstraat. Het voorste deel van de hoeve werd gerenoveerd tot twee volwaardige woonhuisjes.

Kapel van Sint-Antonius

Op de foto van Jan Kempenaers zien we op de linkerkant een perceel (kadasternummer 297) met een merkwaardig verhaal. Landbouwer Edmond Stoop bepaalde bij testament dat na zijn overlijden een kapel ter ere van de Heilige Antonius op de rand van zijn erf zou worden gebouwd. [GRUMIAU 1994, p. 206] Toen hij in 1911 overleed werd zijn wilsbeschikking uitgevoerd. Sindsdien onderhielden de bureu in handen van nieuwe eigenaars die minder gelukkig waren met de Sint-Antoniuskapel in hun voortuin. In overleg met de bureu, de leden van de Heemkundige Kring Nieuwkerken-Waas en de schepu van openbare werken werd besloten honderd meter verder een nieuwe kapel ter ere van Sint-Antonius te bouwen. De lokale huisvestingsmaatschappij stelde een stuk grond ter beschikking in de richting van de Nieuwkerkenstraat, op het kruispunt van de Meesterstraat en het Wallenhof. De bouwwerken werden beëindigd in juli 2005, waarna de kapel plechtig geopend werd. Het duurde echter nog tot september 2005 vooraleer het originele bouwwerk op perceel 297 werd afgebroken.